

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

ประเทศไทยเป็นประเทศเกษตรกรรมที่มีการพัฒนาประเทศภายใต้การพัฒนากฎเกณฑ์แผนใหม่ ในตลอดช่วงระยะเวลาของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1-7 (พ.ศ.2504-2539) ที่ผ่านมานั้น ได้มุ่งเน้นการพัฒนาการเกษตรเชิงพาณิชย์รูปแบบการผลิตเพื่อการค้า โดยการส่งเสริมการผลิตภาคอุตสาหกรรมและเกษตรกรรม เพื่อตอบสนองทางการค้า การส่งออกและการบริโภคของประชากรโลกที่เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ในส่วนภาคเกษตรกรรมนั้นรัฐได้นำการเกษตรแผนใหม่เข้ามาใช้เพื่อเพิ่มผลผลิตให้ได้ปริมาณและคุณภาพสูงสุด ซึ่งได้รับอิทธิพลจากการปฏิวัติเขียว (The Green Revolution) ที่เน้นการใช้พันธุ์พืชพันธุ์ใหม่ การใช้ปุ๋ยเคมี สารป้องกันกำจัดศัตรูพืช และเครื่องจักรกลการเกษตร ก่อให้เกิดผลกระทบตามมามากมาย เช่น ปัญหาสุขภาพของผู้ผลิตคือเกษตรกรและผู้บริโภคที่ได้รับสารพิษตกค้างจากผลผลิตทางการเกษตร การใช้สารเคมีบำรุงดินและป้องกันกำจัดศัตรูพืชอย่างเข้มข้นทำให้เกิดปัญหาสารเคมีตกค้างในดิน น้ำ และอากาศ เนื่องจากสารเคมีเหล่านี้สามารถตกค้างอยู่ในดินเป็นระยะเวลายาวนาน มีผลกระทบต่อห่วงโซ่อาหาร (food chain) ที่เป็นฐานสำคัญของระบบนิเวศน์ เกิดภาวะขาดสมดุลตามธรรมชาติในขณะที่การดื้อยาของแมลงและโรคพืชที่เพิ่มขึ้น ทำให้ต้องเพิ่มปริมาณการใช้สารเคมีเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ

ระบบเกษตรแผนใหม่ที่ขยายตัวเข้าไปในชุมชนก็ไม่สอดคล้องกับชีวิตของชาวบ้าน กระทบต่อระบบการเรียนรู้ ทำลายศักยภาพของมนุษย์ การเผยแพร่ข่าวสารความรู้จากส่วนกลางมักให้ความสำคัญกับการผลิตแบบใหม่และกระตุ้นบริโภคนิยม ส่งผลต่อชีวิตความเป็นอยู่ของเกษตรกร การเปลี่ยนแปลงค่อยเป็นค่อยไปแต่ในที่สุดชาวบ้านก็พึ่งตัวเองไม่ได้ การพัฒนาระบบเกษตรแผนใหม่ไม่เพียงแต่ทำลายฐานการเกษตรแบบยังชีพของเกษตรกรและระบบความสัมพันธ์ของชุมชนเท่านั้น หากยังผลักดันให้เกษตรกรส่วนหนึ่งเข้าอยู่ภายใต้การครอบงำของบริษัทในรูปแบบของเกษตรกรรมพันธสัญญา (contract farming) ส่วนเกษตรกรทั่วไปก็ต้องพึ่งพาเทคโนโลยีเพิ่มขึ้น ไม่ว่าจะเป็นเรื่องปุ๋ย เมล็ดพันธุ์ และยาฆ่าแมลง เกษตรกรขาดอิสระในการตัดสินใจ ส่งผลให้ต้นทุนในการผลิตสูง เกษตรกรมีหนี้สินเพิ่มพูนมากขึ้น

การเห็นตัวอย่างพิษภัยของการใช้สารเคมีและผลเสียที่เกิดจากระบบการเกษตรแผนใหม่ในการผลิตภาคการเกษตรที่ต่อเนื่องและยาวนาน ทำให้ผู้คนเริ่มตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้น ไม่ว่าจะอยู่ในฐานะผู้ผลิตหรือผู้บริโภค จะเห็นได้จากในปัจจุบันผลผลิตทางการเกษตรที่ปลอดภัยจากสารเคมี และมาจากกระบวนการผลิตที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมเป็นที่ต้องการของตลาดโลก ซึ่งมีอัตราการเจริญเติบโตเฉลี่ยค่อนข้างสูงประมาณ 5-40 เปอร์เซ็นต์ และมีแนวโน้มการขยายตัวต่อเนื่องในอนาคต (สำออง, 2546) ในขณะที่เดียวกันก็พบว่าตลาดมีการกีดกันสินค้าการเกษตรที่ผลิตโดยกระบวนการที่ไม่สะอาดและทำลายสิ่งแวดล้อม

จากสภาพปัญหาดังกล่าวที่เกิดขึ้น วิฑูรย์ (2530) กล่าวว่า เป็นสาเหตุให้บุคคลหรือองค์กรเกิดความพยายามที่มุ่งแสวงหาทางออกให้กับสังคมจนเกิดเป็นกลุ่มเกษตรกรรมทางเลือก (alternative agriculture) ซึ่งมีพื้นฐานความคิดจากปรัชญาแบบองค์รวม (holistic paradigm) ไม่ใช่ความคิดแบบแยกส่วน (mechanic paradigm) ยึดเอาธรรมชาติเป็นแบบจำลองของระบบเกษตร ได้แก่ biodynamic agriculture, humus farming, เกษตรกรรมอินทรีย์ (organic farming), เกษตรกรรมฟื้นฟู (regenerative agriculture), เกษตรกรรมธรรมชาติ (natural agriculture), เกษตรกรรมจุลินทรีย์ชีวเซ ซึ่งกำเนิดในญี่ปุ่น พัฒนาจากแนวคิดของ Okada ที่ให้ความสำคัญกับการใช้จุลินทรีย์ในการทำการเกษตร และอีกแนวทางหนึ่งคือเกษตรกรรมถาวร (permaculture) ได้รับอิทธิพลจากแนวคิดของฟูกุโอกะ แต่ได้รับการพัฒนาขึ้นในประเทศออสเตรเลีย เมื่อปี 2521 โดยผู้มีบทบาทสำคัญของกลุ่มนี้ ได้แก่ Bill Mollison และ David Holmgren ปัจจุบันเกษตรกรรมถาวรได้รับการนำไปทดลองปฏิบัติทั่วภูมิภาคของออสเตรเลีย และหลายประเทศที่มีการปฏิบัติงานในเครือข่ายเดียวกัน

สำหรับประเทศไทยได้มีผู้นำเอาหลักแนวคิดเกษตรกรรมทางเลือกไปลองปฏิบัติจนประสบผลสำเร็จกระจายอยู่ทั่วประเทศ อาทิ ผู้ใหญ่วิบูลย์ เข้มเฉลิม ที่ได้เสนอแนวคิดเกษตรกรรมทางเลือกที่เรียกว่า “วนเกษตร” เมื่อประมาณปี 2530 และ มหาอยู่ สุนทรชัย ลุงชาติ มาระแสง และอาจารย์เกื้อ วงษ์บุญญ ได้เสนอทางออกของแนวทางเกษตรกรรมทางเลือกในรูปแบบของ “เกษตรผสมผสาน” ในปี พ.ศ. 2528 เป็นต้นมา ส่วนในระบบเกษตรธรรมชาติผู้ริเริ่มและให้ข้อมูลแนวทาง คือ ลุงคำเตื่อง ภาษี จังหวัดบุรีรัมย์ ในปี พ.ศ.2530 ได้นำแนวคิดของฟูกุโอกะมาปรับใช้ให้สอดคล้องกับระบบนิเวศน์ของประเทศไทย ก่อนปีพ.ศ. 2532 บุคคล หน่วยงาน และองค์กรต่างๆ ที่ทำงานด้านการพัฒนาชนบท ได้ทำการพัฒนาและส่งเสริมเกษตรกรรมทางเลือกอย่างกว้างขวางทั่วทุกภาคของประเทศ

ปัจจุบันในภาคเหนือมีเกษตรกรทำการเกษตรลักษณะนี้มากกว่า 500 ราย อย่างไรก็ตาม การทำการเกษตรในลักษณะนี้มีใช้ว่าจะประสบความสำเร็จทุกราย บางรายต้องล้มเลิกไปเพราะไม่สามารถใช้วิธีทางธรรมชาติสู้กับโรคและแมลงได้ หลายรายกลับมาใช้สารเคมีในบางส่วนของกระบวนการผลิต เพราะทนกับสภาพขาดทุนไม่ไหว ประกอบกับการขาดเทคนิควิธีการผลิต ในส่วนของจังหวัดเชียงใหม่มีผู้ผลิตผักปลอดสารพิษโดยไม่ใช้สารเคมีช่วยในการผลิตเลย แต่อาศัยเทคนิควิธีการต่างๆทางธรรมชาติ และภูมิปัญญาชาวบ้านที่เกษตรกรมีอยู่มาประยุกต์ใช้ในการผลิต จนประสบความสำเร็จ

จากแนวคิดและการปฏิบัติของกลุ่มที่หันมาทำเกษตรกรรมทางเลือกเหล่านี้นับได้ว่าเป็นการสวนกระแสสังคมที่เน้นการทำเกษตรสมัยใหม่ นับว่าเป็นการเคลื่อนไหวที่น่าติดตามศึกษาเป็นอย่างมาก ผู้วิจัยจึงเกิดความสนใจอยากจะศึกษาระบบการผลิต อะไรคือสาเหตุที่ทำให้เกษตรกรหันมาทำเกษตรกรรมทางเลือก ในที่นี้คือ การผลิตผักปลอดสารพิษและผลสำเร็จที่ได้รับ คำตอบที่ได้จะมีประโยชน์อย่างมากในการนำไปใช้เป็นแนวทางการพัฒนาการเกษตร ทางด้านการศึกษาและการประกอบอาชีพ รวมทั้งหน่วยงานต่างๆและเกษตรกรผู้สนใจ

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อทราบลักษณะการผลิตผักปลอดสารพิษ ของเกษตรกรที่ยังคงทำการผลิตผักปลอดสารพิษ เกษตรกรที่เคยผลิตผักปลอดสารพิษแต่เลิกผลิต และเกษตรกรที่ผลิตผักเคมี
2. เพื่อทราบปัจจัยที่มีผลต่อการยอมรับการผลิตผักปลอดสารพิษของเกษตรกร

1.3 ขอบเขตการศึกษา

ในการศึกษาครั้งนี้จำกัดขอบเขตการศึกษาโดยได้แบ่งระบบการผลิตผักออกเป็น 3 ระบบคือ ระบบการผลิตผักปลอดสารพิษ ระบบการผลิตผักปลอดสารพิษแต่เลิกผลิตแล้ว และระบบผลิตผักแบบใช้สารเคมี ส่วนการวิเคราะห์ปัจจัยการยอมรับการผลิตผักปลอดสารพิษของเกษตรกรนั้น ประกอบไปด้วยตัวแปร 8 ตัว คือ ระดับการศึกษา เพศ อายุ ต้นทุน การเข้ามาส่งเสริมและให้ความรู้ของนักวิชาการ เกษตรหรือเจ้าหน้าที่ส่งเสริม ข้อมูลข่าวสารทางการผลิตผักปลอดสารพิษที่เกษตรกรได้รับ การคำนึงถึงสุขภาพของเกษตรกร และการคำนึงถึงสุขภาพของผู้บริโภค

1.4 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1.4.1 แนวคิดเกี่ยวกับการพึ่งตนเอง

แนวคิดการพึ่งตนเอง มีรากฐานแนวคิดมาจากนักปรัชญากลุ่มมนุษยนิยม (Humanism) ที่เชื่อในคุณค่าและศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์นั้นคือมนุษย์มีศักดิ์ศรี มีคุณค่าและศักยภาพสามารถที่จะคิดพูดและทำด้วยตัวของตัวเองได้ ในทางพุทธศาสนา ก็มีคำกล่าวเป็นพุทธสุภาษิตว่า “อัตตาหิ อัตตะโน นาโถ” แปลว่า ตนเป็นที่พึ่งแห่งตน

ความหมายและความเข้าใจเกี่ยวกับแนวความคิดการพึ่งตนเอง

แนวคิดเกี่ยวกับการพึ่งตนเอง มีนักศึกษา นักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายเอาไว้ ทั้งที่แตกต่างและคล้ายคลึงกันตามประสบการณ์ของแต่ละท่าน ดังจะกล่าวต่อไปนี้

อภิชาติ (2532) ได้บ่งขอบเขตของการพึ่งตนเองเป็น 2 ลักษณะที่เกี่ยวข้องพันกัน คือ

1. การพึ่งตนเองทางกายภาพ ได้แก่ การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจและการปกครอง ตลอดจนถึงการจัดสัมพันธ์ทางสังคมแบบแผนของตัวเอง ซึ่งเป็นการผลิตเพื่อบริโภคเป็นหลักโดยสัมพันธ์กับ ส่วนที่สอง คือ

2. การพึ่งตนเองทางวัฒนธรรมความเชื่อสติปัญญา และอำนาจการตัดสินใจซึ่งมีผลต่อกันและกันทั้งสองด้าน การพึ่งตนเองดังกล่าวมิใช่การปิดตัวเองและโดดเดี่ยวออกจากสังคมทั่วไป หากแต่เมื่อกล่าวถึง หมู่บ้านพึ่งตนเองก็จะหมายความว่า เป็นสังคมที่มีแบบแผนทางวัฒนธรรมและการผลิตเป็นแบบแผนของตนเอง ขณะเดียวกันก็มีการช่วยเหลือเกื้อกูลระหว่างกันและกันเสริมไปด้วย ทั้งภายในหมู่บ้านเองและกับหมู่บ้าน ภายนอกในความเป็นจริงมาโดยตลอด โดยที่ยังสามารถดำรงความเป็นตัวของตัวเองที่สืบทอดวิธีแห่งการ พึ่งตนเองไว้ได้ทั้งสองด้าน

ณรงค์ (2539) ได้ให้ความหมายของการพึ่งตนเองของชุมชน โดยพิจารณาจากรูปแบบการผลิตว่าชุมชนที่สามารถพึ่งตนเองได้มี 2 ระดับ คือระดับแรกเป็นชุมชนที่มีการผลิตพอเลี้ยงชีพเป็นการผลิตทุกอย่างเฉพาะพอกินพอใช้ และไม่สามารถผลิตอะไรได้มาก เพราะด้วยวิสาหกรรมการผลิต อาศัยทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนให้เลี้ยงตัวเองได้ ระดับที่สอง เป็นชุมชนที่ผลิตทุกอย่างได้อย่างเพียงพอและยังมีผลผลิตส่วนที่เหลือไปแลกเปลี่ยน เพื่อให้ได้ผลผลิตอย่างอื่นมารูปแบบการผลิตในระดับที่สองนี้ เป็นรูปแบบการผลิตเพื่อการพึ่งตนเองที่ดีที่สุด และไม่เป็นการปกปิดตัวเองจากการตลาดเพราะจะต้อง มีความสัมพันธ์ในเชิงการพึ่งพาอาศัยกันในการแลกเปลี่ยนผลผลิตที่เหลือของตนเองกับคนอื่น

พินิจ (2538) กล่าวว่า การพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเองได้ในประเทศไทยมีจุดเริ่มต้นมาจากปรัชญาความคิดเกี่ยวกับการพัฒนาคนของ James Yen นักวิทยาศาสตร์ชาวจีน ผู้ซึ่งนำเอาทฤษฎีของตนไปใช้ในการพัฒนาชนบทของไต้หวัน โดยมองคุณค่าทางจิตใจของสังคมเดิมเป็นหลัก ถือว่ามนุษย์มีศักยภาพที่จะสร้างสรรค์เมื่อโอกาสอำนวย การพัฒนาที่ก่อ การได้เปิดโอกาสให้แสดงศักยภาพของตนเองออกมา ประชาชนต้องมีการปกครองตนเอง มีอำนาจในการตัดสินใจแก้ปัญหาของตนเองได้

ประเวศ (2531) กล่าวถึง วิถีชีวิตของชาวชนบทที่ได้ผสมผสานในหลายๆเรื่องอยู่ในตัวคนแต่ละคน และในหมู่บ้านมวบรวมอยู่ด้วย ไม่สามารถแยกแยะเป็นด้านๆ แบบเศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง สังคม วัฒนธรรม การศึกษา สาธารณสุข การเกษตร เป็นต้น แบบคนภายนอกได้ ดังนั้น การพึ่งตนเองของชนบทก็ต้องมองให้ครอบคลุม ทั้งหมด

อนุก (2529) ได้นำบทเรียนของผู้ใหญ่วิบูลย์ เข้มเฉลิม กับมหาอยู่ สุนทรชัย มาสังเคราะห์ร่วมกันเป็นลักษณะร่วมของการพึ่งตนเอง 3 ประการ คือ (1) การพึ่งตนเองต้องกลับมาอยู่ในองค์ ความรู้ พุทธศาสนา (2) การพึ่งตนเองในแนวการมองทางออกที่ไม่โลมตัวเข้าหาระบบเศรษฐกิจแบบบริโภคนิยม ลดละการพึ่งพาตั้งแต่เริ่มลดการผลิต ปัจจัยการผลิต ลดพื้นที่เพาะปลูก และจุดสำคัญคือการลดละการเสนอ ออขาย และ (3) สร้างเงื่อนไขการพึ่งตนเองแบบครบวงจร เปลี่ยนฐานจากการผลิตเข้าไปเป็นการกระจายความเสี่ยงในเรื่องไร่นาสวนผสม ผลิตเพื่อกินไม่ใช่เพื่อขาย เป็นการผลิตที่ตอบสนองตนเองและไม่ตกเป็นเบี้ยล่างของตลาด โดยพยายามมองว่าผลผลิตอย่างหนึ่งจะเกี่ยวคู่กับอีกอย่างหนึ่งได้อย่างไร เกิดวัฏจักรการเกี่ยวคู่ของกลไกธรรมชาติ

เสน่ห์ (2530) กล่าวว่า การพึ่งตนเองเป็นแนวทางการพัฒนาอย่างหนึ่ง ที่เริ่มจากความเข้าใจในธรรมชาติของความเป็นจริงที่ว่า ชาวไร่ชาวนามีฐานะเป็นมนุษย์ โดยพื้นฐานจึงย่อมมีความสามารถเป็นพลังอยู่ในตัวเอง จากปัจจัยแวดล้อมทางธรรมชาติ เศรษฐกิจ สังคม การเมือง การบริหาร และวัฒนธรรม การพัฒนาชนบทจึงต้องมุ่งส่งเสริมให้ชาวไร่ ชาวนา ได้ทำความเข้าใจกับปัญหาของตัวเอง และคิดค้นหาวิธีแก้ไขปรับปรุงเปลี่ยนแปลงต่อปัญหาให้ตรงกับความต้องการ และความสามารถของตนเองอย่างแท้จริง ดังนั้น เมื่อมีการพูดถึงการพัฒนาชนบท หรือความสามารถในการพึ่งตนเองของชนบท จึงไม่ควรมองชนบทให้แยกตัวเอง โดดเดี่ยวออกไปจากเศรษฐกิจของประเทศ หรือโลกตามความหมายของการพัฒนาชนบท และความสามารถในการพึ่งตนเองของชนบทจะต้องเป็นการพัฒนาที่สามารถเผชิญ และมีความสัมพันธ์กับเศรษฐกิจภายนอกได้ด้วย ในขณะเดียวกัน การพึ่งตนเองในระดับชาติจะล้มเหลวถ้าหากว่าไม่ได้อยู่กับฐานของประชากรส่วนใหญ่ของประเทศ การพึ่งตนเองของชนบทจึงเป็นฐานที่สำคัญที่สุด

วิชิตวงษ์ (2531) ได้กล่าวไว้ว่า การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจในชนบทจะต้องพัฒนาขีดความสามารถในการผลิตซึ่งเกี่ยวข้องกับ 3 ปัจจัย คือ (1) คุณภาพของคนจะต้องปรับค่านิยม ต้องเห็นด้วย รั้ง ความต้องการไม่ให้มีมากเกินไป จำกัดการถูกล่อลวงทางเทคโนโลยี โดยพัฒนาจิตใจให้อยู่ในกรอบของ คุณธรรม (2) ขีดความสามารถทางเทคโนโลยี จะต้องสร้างความสามารถที่จะทำสิ่งที่ตอบสนองต่อความต้องการของสังคมเราเองได้ก่อน เช่น ลักษณะเกษตรผสมผสาน (3) ระบบเศรษฐกิจหรือระบบการผลิตและการตลาด ต้องมีการปรับปรุง เนื่องจากชาวชนบทแต่ละบุคคลหรือครอบครัวมีพลังอันจำกัด ทำให้การพึ่งตนเอง อ่อนแอมาก จึงควรร่วมกันผลิตร่วมกันวางแผนว่าจะทำอะไร จะใช้ผลผลิตไปทางไหนส่วนหนึ่งต้องจุนเจือ กันเอง บางส่วนต้องขายเพื่อแลกเปลี่ยนสิ่งที่ต้องการรวมตัวกันเป็นกลุ่มก้อน ในการผลิตและการตลาด และแกนความคิดที่จะนำไปสู่การพึ่งตนเอง จึงควรประกอบด้วยสติปัญญาพื้นบ้าน ซึ่งสืบทอดเป็นมรดก ทางสังคม ความรู้ความคิดทางพระพุทธศาสนา เน้นลักษณะของการกินพอดี อยู่พอดีและความรู้สมัยใหม่ คือ ความรู้เกี่ยวกับนิเวศวิทยาสมัยใหม่แต่จะต้องแยกแยะว่าจะเลือกแบบใดมาใช้ มิเช่นนั้นจะเป็นอันตรายต่อ สังคมมาก

นอกจากนี้ยังมีนักวิชาการไทยอีกหลายท่าน ได้ศึกษาสิ่งที่มีคุณค่าภายในชุมชน ได้นำเอาแนวความคิดการพึ่งตนเองนี้มาเป็นแนวทางในการพัฒนาชนบท เช่น งานของเสน่ห์ จามริก, เอนก นาคบุตร, จิตรทิพย์ นากสุภา, ประเวศ วะสี และคนอื่นๆ ในทิศทางหมู่บ้านไทย

เสรี (2531) ได้กล่าวถึงการพึ่งตนเองในชนบทว่า (สถาบันวิจัยและพัฒนามหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2531) มีความคิดเป็นองค์รวม การพึ่งตนเองเป็นการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันในกลุ่มชนที่มีลักษณะร่วมกัน ที่มีการขยายไปตามกลุ่มเครือญาติ กลุ่มเพื่อนบ้าน เป็นต้น การพึ่งพาในระบบการผลิตอาศัยประเพณีเป็นสื่อกลางแห่งความร่วมมือกัน รูปแบบการช่วยเหลืออาจสละแรงงาน แรงใจ ช่วยกันตามอัตราและเมื่อเกิดผลผลิตก็จะแลกเปลี่ยนกันและกัน ผลการพึ่งพากันเองได้ก่อให้เกิดประโยชน์ทั้งต่อปัจเจกชนและต่อชุมชน โดยทำให้ทุกคนมีส่วนร่วมปรับปรุง คุณภาพชีวิตและพัฒนาสังคมโดยช่วยกันทำ ช่วยกันใช้ และช่วยกันดูแลรักษา

การพึ่งพาตนเองของชุมชนตามแนวคิดของนักวิชาการไทยมีเงื่อนไขในการพึ่งตนเองที่สอดคล้องกัน โดยเฉพาะเงื่อนไขในการสร้างจิตสำนึกเพื่อการพึ่งตนเอง การพัฒนาแบบกลุ่มและการรวมกันในรูปแบบองค์กรใหม่ ซึ่งสามารถสรุปแนวคิดการพึ่งตนเองได้ 2 ลักษณะ คือ (1) การพึ่งตนเองในเชิงปัจเจกบุคคล หมายถึง กิจกรรมทั้งหลายที่กระทำโดยปัจเจกชนและครัวเรือน เพื่อบรรลุถึงการมีหลักประกันของการดำรงชีพของเขา ที่เป็นการพึ่งตนเองที่กระทำโดยบุคคล และ (2) การพึ่งตนเองในลักษณะของกลุ่มที่มีการจัดระบบเพื่อให้ประชา ชนสามารถดำเนินการตอบสนองความต้องการของ

ตนเอง ด้วยวิธีการช่วยเหลือตนเองด้วยความร่วมมือกับผู้อื่น ที่อยู่ในสถานการณ์เดียวกันทั้งนี้การพึ่งตนเองอย่างแท้จริงจะต้องรวมถึงการที่กลุ่มนั้นมีอิสระในการตั้งเป้าหมายและมีอิสระในการดำเนินการให้บรรลุเป้าหมายโดยอาศัยความพยายามและกำลังของตนที่กระทำ โดยกลุ่มหรือสังคม

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้ศึกษาวิจัยได้นำเอาแนวคิดการพึ่งตนเองของชนบทมาอธิบายทำเป็นกรอบ ในการศึกษาการเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ระบบการผลิตแบบเกษตรทางเลือก และปัจจัยภายในชุมชน ปัจจัยภายนอกชุมชนที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ระบบการผลิตแบบเกษตรทางเลือก ซึ่งเน้นการพึ่งตนเองของเกษตรกร ในวิถีการผลิตด้วย

1.4.2 แนวคิดเกี่ยวกับการยอมรับ

Rogers (1962) สำหรับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมจะสำเร็จได้ก็ต่อเมื่อมีการยอมรับ กล่าวถึงซึ่งกระบวนการในการยอมรับมี 5 ขั้นตอน ประกอบด้วย

1. การรับรู้ คือ การที่ปัจเจกบุคคลได้พบสิ่งใหม่ แต่ขาดความรู้แท้จริงต่อสิ่งนั้นๆ
2. ความสนใจ เมื่อปัจเจกบุคคลเกิดความสนใจจะทำให้เกิดการแสวงหาข้อมูลในสิ่งนั้น และเกิดแนวโน้มที่จะชอบ
3. ประเมินค่า ปัจเจกบุคคลจะพิจารณาสิ่งนั้นๆเพื่อตกลงใจว่าจะทดลองใช้หรือไม่ โดยการประเมินผลได้ผลเสียก่อนตกลงใจ
4. การทดลอง ปัจเจกบุคคลจะทดลองสิ่งใหม่ๆในวงแคบๆเพื่อตัดสินใจยอมรับอย่างสมบูรณ์หรือไม่

5. การยอมรับ ปัจเจกบุคคลจะตกลงใจว่า จะใช้สิ่งประดิษฐ์ใหม่นั้น โดยเต็มใจต่อไป

ทั้งการตกลงใจยอมรับหรือไม่นั้น ขึ้นอยู่กับบุคลิกภาพของปัจเจกบุคคลด้วยกลุ่มบุคคลมีลักษณะที่แตกต่างกัน ดังนี้

1. พวกที่สร้างสรรค์ (innovators) เป็นพวกความคิดริเริ่ม กล้าเสี่ยง และพร้อมที่จะยอมรับความเดือดร้อนที่เกิดจากสิ่งใหม่ หากว่าไม่ประสบผลสำเร็จ
2. พวกที่ยอมรับเร็ว (early adopters) เป็นพวกที่มีแนวโน้มว่า จะเป็นบุคคลสำคัญและได้รับการยอมรับในท้องถิ่น เนื่องจากประสบความสำเร็จในชีวิต พวกนี้มักจะพิจารณาประเมินค่าสิ่งใหม่ก่อนทดลองใช้

3. พวกกลุ่มใหญ่ในสังคมที่ยอมรับของใหม่ง่าย (early majority) เป็นพวกที่ยอมรับสิ่งใหม่ ความคิดใหม่ๆก่อนคนอื่นในสังคม โดยเฉลี่ยมักชอบเสรีภาพ และมีส่วนทำให้วัฒนธรรมใหม่ๆได้รับการยอมรับเต็มที่หากแต่คนพวกนี้ยากที่จะทำเป็นผู้ทำการยอมรับได้

4. คนกลุ่มใหญ่ในสังคมที่ยอมรับสิ่งใหม่ช้า (late majority) เป็นพวกตามหลังสมาชิกคนอื่นๆในสังคมทั่วไป บางครั้งการยอมรับสิ่งใหม่ของคนพวกนี้เป็นผลมาจากความกดดันทางสังคม หรือความจำเป็นทางเศรษฐกิจ

5. ผู้ล่าช้า เป็นพวกสุดท้ายที่ตกลงจะเปลี่ยนแปลง (laggards) เป็นกลุ่มที่ติดกับค่านิยม จารีตประเพณีเดิมทั่วไป จะมีความสงสัยผู้ประดิษฐ์หรือผู้ทำการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ไม่มีความคิดเป็นผู้นำจากการศึกษาวิจัยที่ทำให้เกิดการยอมรับในนวัตกรรมใหม่ได้แก่

Relative advantage หมายถึง การเปรียบเทียบความได้เปรียบเสียเปรียบที่เกษตรกรเปรียบเทียบจากต้นทุนกำไร และความสะดวกสบายจากการผลิตการเกษตรระหว่างเกษตรกรแบบเคมีและการเกษตรแบบอินทรีย์ ซึ่งจะเห็นชัดเจนว่า ในแบบอินทรีย์ถึงจะไม่สะดวกสบายเท่ากับแบบเคมี แต่ก็สามารถลดต้นทุนและทำให้เกษตรกรยอมรับได้ดี

Compatibility หมายถึง การยอมรับนั้นภูมิปัญญาความรู้ในอดีตของเกษตรกรเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดทัศนคติคือ การเกษตรแบบอินทรีย์ที่เป็นภูมิปัญญาในอดีต และช่วยให้เกิดผลดีในการเปลี่ยนแปลงที่เกษตรกรมีความต้องการอยู่แล้วเป็นเหตุทำให้เกิดทัศนคติที่ดี มีการยอมรับ

Complexity หมายถึง การเรียนรู้ของเกษตรกรในแบบการเกษตรอินทรีย์ที่เป็นพื้นฐานของอาชีพอยู่แล้วและสามารถเข้าถึงได้ดีกับวิถีชีวิต จึงทำให้เกษตรกรยอมรับและมีการเปลี่ยนแปลง

Trial ability หมายถึง เมื่อเกษตรกรมีการทดลองการเกษตรแบบอินทรีย์ที่เป็นกิจกรรมจากการเข้ากลุ่มทั้งในภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ จากการผลิตที่เห็นได้ชัดว่าเป็นแบบที่ช่วยให้ทรัพยากรดินและปัญหาต่างๆดีขึ้น จึงทำให้เกษตรกรเกิดการยอมรับ

Observability หมายถึง จากการยอมรับของเกษตรกรในการเกษตรแบบอินทรีย์นั้น เกิดจากการสังเกตของเกษตรกรเอง กลุ่มผู้นำที่ประสบความสำเร็จและยังได้สังเกตจากการที่ได้ร่วมดูงานที่กลุ่มไปพบ จึงเป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดการยอมรับในนวัตกรรมใหม่ของภาคการเกษตร

1. ความได้เปรียบในการยอมรับ Relative advantage
2. การอยู่ร่วมกันได้ Compatibility
3. การเข้าถึงได้กับนวัตกรรม Complexity
4. การทดลอง Trial ability

5. การสังเกต Observability

บุญสม (2529) ได้ให้คำนิยามของการยอมรับว่า เป็นการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของเกษตรกร หลังจากได้รับความรู้ แนวความคิด ความชำนาญ ประสบการณ์ใหม่ๆ และได้ยึดถือปฏิบัติตาม นอกจากนี้ยังได้กล่าวอีกว่า ในการส่งเสริมการเกษตรนั้นมุ่งหวังที่จะพัฒนาด้านการเกษตรให้มีความเจริญก้าวหน้าหรือพัฒนาได้แค่ไหน เพียงไรนั้นขึ้นอยู่กับตัวผู้ประกอบการ คือ เกษตรกรรับรู้ ยอมรับ สรีทธาในความรู้ และนำเอาความรู้ที่แพร่กระจายจากเจ้าหน้าที่ไปปฏิบัติได้ผลแค่ไหน

ดิเรก (2527) ได้ให้ความหมายของกระบวนการยอมรับ (adoption process) ว่า “เป็นกระบวนการ ทางจิตใจของบุคคลแต่ละคนที่เริ่มตั้งแต่การรับรู้ข่าวสารเกี่ยวกับนวัตกรรม หรือเทคโนโลยีหนึ่งๆ ไปจน ถึงการยอมรับเทคโนโลยีนั้นอย่างเปิดเผย”

นรินทร์ชัย (2529) กล่าวว่า กระบวนการตัดสินใจจะยอมรับหรือไม่ยอมรับนวัตกรรมเป็น กระบวนการทางจิตที่เกิดขึ้นตั้งแต่บุคคลได้รู้จักนวัตกรรมนั้นเป็นครั้งแรก ถึงขั้นตัดสินใจยอมรับ หรือไม่ยอมรับนวัตกรรม ซึ่งคณะกรรมการเฉพาะกิจเกี่ยวกับการกระจายและการยอมรับปฏิบัติ วิทยาการทางการเกษตรแผนใหม่ของสมาคมสังคมวิทยาชนบทแห่งสหรัฐอเมริกา (1952) ได้กล่าวถึง กระบวนการ ยอมรับว่ามีอยู่ 5 ขั้นตอน คือ

1. ขั้นทราบ (awareness stage) เป็นการเริ่มต้นที่บุคคลได้รับทราบถึงแนวคิดใหม่หรือ นวัตกรรมใหม่ๆในสิ่งนั้น แต่ยังไม่ได้รับรายละเอียดเกี่ยวกับนวัตกรรมนั้นเท่าไรนัก
2. ขั้นสนใจ (interest stage) เป็นขั้นที่บุคคลเกิดความสนใจในนวัตกรรมนั้น จึงมีการเสาะแสวงหาข่าวสารรายละเอียดเพิ่มเติม
3. ขั้นไตร่ตรองหรือขั้นประเมิน (evaluation stage) เมื่อบุคคลนั้นได้รับข้อมูลรายละเอียดใน นวัตกรรมนั้นๆ จนถึงระดับหนึ่ง ก็มักจะไตร่ตรองหรือประเมิน โดยเทียบกับประสบการณ์หรือความรู้ ก่อนของตนว่านวัตกรรมนี้ เมื่อนำไปปฏิบัติจะให้ประโยชน์สักเพียงใด ทำให้เขาได้สิ่งที่ต้องการขึ้นบ้างไหม
4. ขั้นลองทำ (trial stage) โดยลองกระทำตามนวัตกรรมนั้นว่าจะเกิดผลอย่างไร แต่มักจะ กระทำในปริมาณน้อยก่อน
5. ขั้นยอมรับหรือนำไปใช้ (adoption stage) ขั้นนี้เกิดขึ้นหลังจากได้มีการลองทำและประสบ ผลดีเป็นที่ประจักษ์แล้วจึงนำนวัตกรรมนั้นไปใช้

พงษ์ศักดิ์ (2527) ในกระบวนการยอมรับทั้งห้าขั้นตอนนี้เป็นทฤษฎี ซึ่งในทางปฏิบัติแล้วพบข้อบกพร่องในกระบวนการยอมรับหลายประการ ประการแรกกระบวนการนี้มักจะจบลงด้วยวิธีการตัดสินใจยอมรับนวัตกรรม ซึ่งตามความเป็นจริงแล้วเมื่อบุคคลใดบรรลุกิจขั้นใดตรงแล้วอาจจะปฏิเสธก็ได้ ประการที่สองขั้นตอนทั้งห้าของกระบวนการยอมรับบางขั้นตอนอาจจะข้ามไปได้ ประการที่สาม กระบวนการนี้มักจะจบลงด้วยการยอมรับนวัตกรรม แต่หากบุคคลมีโอกาสในการแสวงหาข้อมูลเพิ่มเติมแล้ว อาจตัดสินใจยอมรับหรือไม่ยอมรับนวัตกรรมนั้นได้ ดังนั้นจากข้อบกพร่องดังกล่าว โดย

อภิรดี (2531) ได้เสนอความคิดเห็นหรือทฤษฎีใหม่เป็นกระบวนการตัดสินใจยอมรับนวัตกรรม (Innovation decision process) โดยแบ่งขั้นตอนออกเป็น 4 ขั้นตอน คือ

1. ขั้นความรู้ (knowledge) เป็นขั้นที่บุคคลได้รู้จักนวัตกรรมเป็นครั้งแรก
2. ขั้นชักชวน (persuasion) เป็นขั้นที่บุคคลรู้สึกชอบหรือไม่ชอบต่อนวัตกรรมนั้น
3. ขั้นตัดสินใจ (decision) เป็นขั้นที่บุคคลจะต้องตัดสินใจว่าจะยอมรับหรือไม่ยอมรับนวัตกรรม รวมถึงการทดลองนำไปปฏิบัติด้วย
4. ขั้นยืนยัน (confirmation) เป็นขั้นที่บุคคลจะแสวงหาแรงเสริมเพื่อสนับสนุนการตัดสินใจ จากแนวคิดการตกลงใจยอมรับจะช่วยให้ผู้ศึกษาสามารถใช้เป็นแนวทางในการศึกษาเพื่อความเข้าใจ เห็นได้ว่าการยอมรับและที่จะเปลี่ยนแปลงของแต่ละบุคคลนั้นลักษณะที่แตกต่างกันในแต่ละวัฒนธรรมประเพณีตามแต่ละสังคมนั้นๆ

1.4.3 แนวคิดเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น

สามารถ (2536) ได้กล่าวว่า ภูมิปัญญา (wisdom) หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน (folk wisdom) หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น (local wisdom) หมายถึง พื้นเพรากฐานความรู้ของชาวบ้านหรือความรอบรู้ของชาวบ้านที่เรียนรู้และมีประสบการณ์สืบต่อกันมา คือประสบการณ์ด้วยตนเอง หรือทางอ้อมซึ่งเรียนรู้จากผู้ใหญ่หรือความรู้สะสมที่สืบต่อกันมา หมายถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิดได้เอง ที่นำมาใช้ในการแก้ปัญหาสติปัญญาอันเป็นองค์ความรู้ทั้งหมดของชาวบ้าน ทั้งกว้าง ลึก ที่ชาวบ้านคิดเองทำเอง โดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่แล้ว แก้ปัญหาการดำเนินชีวิตได้ในท้องถิ่นอย่างสมสมัย

ภูมิปัญญาท้องถิ่น (indigenous knowledge) หรือบางครั้งก็เรียกว่าภูมิปัญญาชาวบ้านนั้น หมายถึง สติปัญญาอันเกิดจากการเรียนรู้สะสมถ่ายทอดประสบการณ์ที่ยาวนานของผู้คนในท้องถิ่น ซึ่งทำหน้าที่ชี้แนะว่าการจะใช้ชีวิตอย่างยั่งยืนถาวร กับดิน น้ำ ป่า ไม้หรือธรรมชาติรอบตัวนั้นอย่างไร (ฉลาด

ชาย, 2536) ด้วยเหตุนี้ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงมิได้มีนัยเป็นเพียงนามธรรม หากแต่มีความหมายครอบคลุมไปถึงรูปธรรมของการดำรงชีวิต เช่น แบบแผนของการใช้ทรัพยากรในระดับใด จึงจะเป็นการสมควร ไม่ขูดรีดเรียกร้องเอาจากธรรมชาติมากเกินไป พร้อมกันนี้ก็มีปัญญาที่จะปรับปรุงเปลี่ยนแปลงแบบแผนหรือวิธีการใช้ทรัพยากร หรือธรรมชาติได้อย่างรอบคอบเหมาะสมกับเงื่อนไขทางธรรมชาติและสังคมเพื่อความมั่นคงและยืนยาวในอนาคต และยศ (2542) ได้กล่าวไว้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งกลุ่มชนต่างๆ ได้สั่งสม สืบทอดและพัฒนามาเป็นเวลานานับร้อย นับพันปี เป็นองค์ความรู้ที่มีลักษณะใกล้เคียงกับองค์ความรู้ทางด้านวิทยาศาสตร์ กระบวนการเกิดการปรับปรุงและพัฒนาความคิดอย่างเป็นระบบภูมิปัญญาท้องถิ่น จึงก่อร่างสร้างตัวขึ้นจากความเข้าใจอย่างชัดเจนในสัมพันธภาพของสรรพสิ่งและสรรพชีวิตต่างๆ ที่ก่อให้เกิดการดำรงอยู่ในระบบนิเวศน์ ในการบริหารจัดการปรับแต่งใช้ประโยชน์และพัฒนาทรัพยากรในระบบนิเวศอย่างยั่งยืน

ภูมิปัญญาภูมิ 2 ลักษณะ เสรี (2529) คือ ลักษณะที่เป็นนามธรรมและลักษณะที่เป็นรูปธรรม ลักษณะที่เป็นนามธรรม คือ โลกทัศน์ ชีวทัศน์ ปรัชญาในการดำเนินชีวิต เป็นเรื่องเกี่ยวกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย และความหมายของทุกสิ่งในชีวิตประจำวัน ส่วนลักษณะภูมิปัญญาที่เป็นรูปธรรมเป็นเรื่องเกี่ยวกับเฉพาะด้านๆ เช่น การทำมาหากิน การเกษตร หัตถกรรม ศิลปดนตรี

ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นองค์ความรู้ที่ได้สั่งสมความรู้และประสบการณ์เพื่อการดำรงชีพมาโดยตลอด และสามารถถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่งตลอดมาด้วยวิธีการต่างๆ ที่แตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อมของแต่ละท้องถิ่น ทั้งทางตรงและทางอ้อมโดยอาศัยศรัทธาทางศาสนา ความเชื่อถือ ผิสาขต่างๆ รวมทั้งความเชื่อบรรพบุรุษเป็นพื้นฐาน ในการถ่ายทอดเรียนรู้สืบต่อกันมาจากบรรพบุรุษในอดีตถึงลูกหลานในปัจจุบัน รวมถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นในเรื่องของการเกษตรด้วย

1.4.4 แนวคิดเกี่ยวกับผักปลอดสารพิษ

พืชผักเป็นพืชอาหารที่คนไทยนิยมนำมาใช้รับประทานกันมากเนื่องจากมีคุณค่าทางอาหารทั้งวิตามินและแร่ธาตุต่างๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อร่างกายสูง แต่ค่านิยมในการบริโภคผักนั้น มักจะเลือกบริโภคผักที่สวยงาม ไม่มีร่องรอยการทำลายของหนอนและแมลงศัตรูพืช จึงทำให้เกษตรกรที่ปลูกผักจะต้องใช้สารเคมีป้องกันและกำจัดแมลงศัตรูพืชในปริมาณที่มาก เพื่อให้ได้ผักที่สวยงามตามความต้องการของตลาด เมื่อผู้ซื้อนำมาบริโภคแล้วอาจได้รับอันตรายจากสารพิษที่ตกค้างอยู่ในผักผักนั้นได้ เพื่อเป็นการแก้ปัญหาดังกล่าว เกษตรกรจึงควรหันมาทำการปลูกผักปลอดสารพิษ โดยนำเอาวิธีการ

ป้องกันและกำจัดศัตรูพืชหลายวิธีมาประยุกต์ใช้ร่วมกัน เป็นการทดแทนหรือลดปริมาณการใช้สารเคมีให้น้อยลง เพื่อความปลอดภัยของเกษตรกร ผู้บริโภคและสิ่งแวดล้อม

ผักปลอดสารพิษ หมายถึง ผลผลิตพืชผักที่ไม่มีสารเคมีป้องกันและกำจัดศัตรูพืชตกค้างอยู่หรือมีตกค้างอยู่ไม่เกินระดับมาตรฐานที่กระทรวงสาธารณสุขกำหนดไว้ ในประกาศกระทรวงสาธารณสุข ฉบับที่ 163 พ.ศ. 2538 ลงวันที่ 28 เมษายน 2538 เรื่อง อาหารที่มีสารพิษตกค้าง

ข้อดีของการปลูกผักปลอดสารพิษ ได้แก่

1. ทำให้ได้พืชผักที่มีคุณภาพ ไม่มีสารพิษตกค้าง เกิดความปลอดภัยแก่ผู้บริโภค
2. ช่วยให้เกษตรกรผู้ปลูกผักมีสุขภาพอนามัยดีขึ้นเนื่องจากไม่มีการฉีดพ่นสารเคมีป้องกันและกำจัดศัตรูพืช ทำให้เกษตรกรปลอดภัยจากสารพิษเหล่านี้ด้วย
3. ลดต้นทุนการผลิตของเกษตรกรด้านค่าใช้จ่ายในการซื้อสารเคมีป้องกันและกำจัดศัตรูพืช
4. ลดปริมาณการนำเข้าสารเคมีป้องกันและกำจัดศัตรูพืช
5. เกษตรกรจะมีรายได้เพิ่มมากขึ้น เนื่องจากผลผลิตที่ได้มีคุณภาพ ทำให้สามารถขายผลผลิตได้ใน ราคาสูงขึ้น

6. ลดปริมาณสารเคมีป้องกันและกำจัดศัตรูพืชที่จะปนเปื้อนเข้าไปในอากาศและน้ำ ซึ่งเป็นการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและลดมลพิษของสิ่งแวดล้อมได้อีกทาง

วิธีการผลิตผักปลอดสารพิษนั้น จะใช้หลักการปลูกพืชผักโดยการใช้สารเคมีในการผลิตให้น้อยที่สุด หรือใช้ตามความจำเป็นและจะใช้หลัก “การป้องกันและกำจัดศัตรูพืชโดยวิธีผสมผสานหรือ “ไอพีเอ็ม” แทนแต่การที่จะป้องกันและกำจัดศัตรูพืชให้ได้ผลนั้นจะต้องเลือกวิธีที่ประหยัดเหมาะสมและมีประสิทธิภาพ ซึ่งผู้ปลูกจะต้องเข้าใจเรื่องต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1. สาเหตุการระบาดของศัตรูพืช

1.1 ศัตรูพืชเคลื่อนย้ายจากแหล่งหนึ่งไปยังอีกแหล่งหนึ่ง ที่มีความเหมาะสมมากกว่า ทำให้มีการขยายพันธุ์และระบาดทำความเสียหายเพิ่มขึ้น

1.2 สภาพแวดล้อมและสภาพทางนิเวศน์เปลี่ยนแปลงไปทำให้ศัตรูพืชมีการขยายพันธุ์ได้ดีขึ้นเพิ่มจำนวนมากขึ้น หรือมีผลต่อการพัฒนาสายพันธุ์ให้มีความต้านทาน และมีประสิทธิภาพในการเข้าทำลายมากขึ้น เช่น การกำจัดคู ทำให้หนูระบาด การใช้สารเคมี ทำให้แมลงที่กินแมลงศัตรูพืชตาย เป็นต้น

1.3 สภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจและสังคมของมนุษย์ที่เปลี่ยนแปลงไป ทำให้ความต้องการผลผลิตในการบริโภคเปลี่ยนไป ความต้องการผลผลิตที่แตกต่างกันไปตามความต้องการของ

บริโภค บางครั้งร่องรอยการทำลายของศัตรูพืชเพียงจุดเดียว ก็ถือว่าผลผลิตตกเกรดไม่ได้มาตรฐาน มีการระบาดของศัตรูพืชได้

2. การควบคุมศัตรูพืชให้ประสบผลสำเร็จ มีหลักการง่ายๆ

2.1 ต้องป้องกันไม่ให้เกิดโรคในแปลงปลูก เช่น การใช้พันธุ์ที่ปราศจากโรคและแมลง การไม่นำชิ้นส่วนของพืชที่มีโรคแมลงเข้ามาในแปลงปลูก เป็นต้น

2.2 ถ้ามีศัตรูพืชเข้ามาในแปลงปลูกหรือแสดงอาการเป็นโรคแล้ว ต้องยับยั้งการแพร่ระบาด

2.3 และถ้ามีการระบาดแล้วต้องกำจัดให้หมดไป อย่างไรก็ตามสาเหตุสำคัญที่ก่อให้เกิดการระบาดของศัตรูพืชในแปลงปลูก คือ ตัวเกษตรกรเองที่ละเลยการควบคุมดูแลทำให้ศัตรูพืชสะสมในแปลงปลูก จนถึงระดับที่ไม่สามารถควบคุมกำจัดได้

3. วิธีการควบคุมศัตรูพืชอย่างมีประสิทธิภาพมีขั้นตอน ดังนี้

3.1 ต้องศึกษาชนิดของศัตรูพืชในแปลงปลูกนั้นๆ ก่อน

3.2 สำรวจสถานการณ์ศัตรูพืชในแปลงปลูก

3.3 พิจารณาแนวโน้มการระบาดของศัตรูพืชแล้วจึงหาแนวทางป้องกันและกำจัด

3.4 เมื่อควบคุมการระบาดให้อยู่ในระดับที่ไม่ก่อให้เกิดความเสียหายมากขึ้น แล้วให้เลือกใช้วิธีการที่เหมาะสมเพื่อลดปริมาณ หรือรักษาระดับการเข้าทำลายให้คงที่หรือลดลง

3.5 ในกรณีที่ไม่สามารถควบคุมสถานการณ์ศัตรูพืชด้วยวิธีการอื่นๆ ได้ มีความจำเป็นที่จะต้องใช้สารเคมีให้เลือกใช้สารเคมีที่ถูกต้องเหมาะสมกับชนิดศัตรูพืชและการระบาดตามคำแนะนำวิธีการใช้ในฉลาก

4. ผลดีของการป้องกันและกำจัดศัตรูพืชโดยวิธีผสมผสาน

4.1 ลดปริมาณศัตรูพืชให้ต่ำกว่าระดับที่จะก่อให้เกิดความเสียหายแก่พืช

4.2 ลดปริมาณการใช้สารเคมีป้องกันและกำจัดศัตรูพืช

4.3 มีความปลอดภัยต่อสุขภาพของเกษตรกรผู้บริโภค รวมไปถึงสภาพแวดล้อม

5. วิธีการผสมผสานในการควบคุมศัตรูพืช

จะเป็นการนำเอาวิธีการป้องกันและกำจัดศัตรูพืชหลายวิธีมาประยุกต์ใช้ร่วมกัน โดยวิธีการปลูกผักปลอดสารพิษนี้มีข้อเสนอแนะให้เกษตรกรเลือกใช้วิธีการป้องกันและกำจัดศัตรูพืชทดแทนการใช้สารเคมี

ตารางที่ 1.1 ความแตกต่างระหว่างผักปลอดสารพิษและผักอินทรีย์

ข้อเปรียบเทียบ	ผักอนามัย หรือ ผักปลอดสารพิษ	ผลผลิตจากเกษตรอินทรีย์
1. ระบบการผลิต	เกษตรกรบวจร เน้นการควบคุมการใช้สารเคมีในการเพาะปลูก	เกษตรอินทรีย์ ปลอดจากการใช้สารเคมีในการเพาะปลูก
2. ปุ๋ยเคมี	อนุญาตให้ใช้ปุ๋ยเคมีได้ เพราะไม่ถือว่าเป็นสารเคมีอันตราย	ไม่อนุญาตให้ใช้ปุ๋ยเคมี เพราะปุ๋ยเคมีจะมีผลกระทบต่อระบบนิเวศดิน ทั้งในด้านโครงสร้างทางกายภาพ เคมีชีวภาพของดิน
3. สารเคมีฆ่าแมลง และกำจัดวัชพืช	อนุญาตให้ใช้ได้แต่ต้องเป็นสารที่ไม่มีฤทธิ์ตกค้างเป็นเวลานาน	ไม่อนุญาตให้ใช้สารเคมีสังเคราะห์ทุกประเภท เพราะจะมีปัญหาการตกค้างของสารเคมีในผลผลิตและสิ่งแวดล้อม
4. ฮอร์โมนเร่งผลผลิต	อนุญาตให้ใช้ได้ เพราะไม่ถือว่าเป็นสารเคมีอันตราย	ไม่อนุญาต เพราะทำให้ต้นไม้ทรุดโทรมเร็ว ไม่แข็งแรง และเกิดโรคระบาดได้ง่าย
5. ผู้ปลูก	ส่วนใหญ่เป็นบริษัทธุรกิจเอกชน ที่ดำเนินการผลิตเอง ในลักษณะฟาร์มขนาดใหญ่	เกษตรกรรายย่อย ทั้งที่เป็นเกษตรกรในเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก ซึ่งมีเจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชนทำงานสนับสนุนในระดับพื้นที่ และเกษตรกรรายย่อยทั่วไป
6. หน่วยงานที่ให้การรับรองมาตรฐาน	กรมวิชาการเกษตร หรือกรมส่งเสริมการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์	สำนักงานมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ (มกท.)

ที่มา: วิฑูรย์ ปัญญากุล (2538)

1.4.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

วัชร (2543) ศึกษาเรื่องปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ต่อความสำเร็จของเกษตรกรผู้ผลิตผักปลอดสารพิษตำบลแม่ท่า กิ่งอำเภอแม่อน จังหวัดเชียงใหม่ ผลการศึกษาที่สรุปได้คือชุมชนที่ศึกษาสมัยการตั้ง หมู่บ้านนั้น การเกษตรเป็นลักษณะการทำไร่เลื่อนลอย เปิดพื้นที่ป่าเพื่อทำกิน ไปเรื่อย ใช้แรงงานจากคนและ สัตว์ในการทำการเกษตร ต่อมารัฐมนตรีนโยบายสนับสนุนให้เร่งผลผลิต ใช้เทคโนโลยีใหม่ๆเข้ามาช่วยพันธุ์พืชใหม่ ปุ๋ยเคมี ยามาแมลง ทำให้เกิดปัญหาเกี่ยวกับระบบนิเวศ ตลอดจนถึงสุขภาพของเกษตรกร เกษตรกรที่ได้รับผล กระทบโดยตรงกลุ่มหนึ่งประมาณ 10 กว่าคน ได้รวมตัวกันเพื่อแก้ปัญหาและพบว่าเกษตรกรรมทางเลือกช่วย ได้ และได้ดำเนินการจนประสบความสำเร็จ

จากการศึกษาของวัชร (2543) พบว่ามีปัจจัยที่ทำให้ประสบความสำเร็จมีอยู่ 2 ปัจจัยคือ (1) ปัจจัยภายในชุมชน คือความตระหนักในปัญหานิเวศ ความสัมพันธ์แบบเครือญาติซึ่งช่วยแพร่กระจายแนวคิดเกษตรกรรมทางเลือกได้ด้วยทางหนึ่ง และองค์กรหรือกลุ่มชาวบ้านมีความเข้มแข็ง (2) ปัจจัยภายนอกชุมชน ได้แก่ กระแสพัฒนาประเทศที่ทำให้เกิดปัญหาซึ่งเป็นแรงผลักดันให้เกษตรกรหาทางเลือกใหม่ๆ การเผยแพร่ของสื่อสารมวลชนเกี่ยวกับแนวคิดของเกษตรกรรมทางเลือก รวมทั้งการนำเสนอกรณีตัวอย่างเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จ การได้รับการสนับสนุนจากภายนอก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง องค์กรพัฒนาเอกชน การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และเชื่อมโยงกับเครือข่ายการเรียนรู้นอกชุมชน โดยการเข้าร่วมอบรม สัมมนา ศึกษาดูงาน ประชุมแลกเปลี่ยนประสบการณ์ของเกษตรกร

ปัจจัยสุดท้าย คือ ตลาดซึ่งเริ่มมีอุปสงค์ต่อผลิตผลปลอดสารพิษ แม้ว่าเกษตรกรจะเน้นการซื้อขายในชุมชน และมีรายได้ตลอด ปัจจัยภายในและภายนอกต่างมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตขึ้น ในชุมชนและนำไปสู่ความสำเร็จนั้น พบว่า มีช่วงการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตที่แบ่งได้เป็น 3 ช่วง คือช่วงทำไร่หมุนเวียน ช่วงผลิตพืชผลเศรษฐกิจและช่วงการหันมาทดลองเกษตรกรรมทางเลือก รูปแบบที่เกษตรกรใช้อยู่ในปัจจุบันคือเกษตรอินทรีย์และไร่นาสวนผสม สาเหตุของการเปลี่ยนแปลงการผลิต คือ สาเหตุที่เป็นแรงผลักดันและแรงจูงใจ สารพิษ ต้นทุน การตลาด และขบวนการผลิต

สิริรัตน์ (2532) ได้ทำการศึกษาเรื่องปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการยอมรับและไม่ยอมรับนวัตกรรมของชาวนา: ศึกษากรณีจังหวัดปัตตานี พบว่า การติดตามข่าวสารมีความสัมพันธ์กับการยอมรับนวัตกรรมของ ชาวนา ส่วน เพลินพร (2533) ได้ทำการศึกษาเรื่องปัจจัยที่มีผลต่อการยอมรับนวัตกรรมของประชาชน: ศึกษาเฉพาะกรณีโครงการการมีส่วนร่วมของชุมชนในการเฝ้าระวังคุณภาพน้ำบริโภค

ในหมู่บ้าน ตำบลคูบัว อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี พบว่า การรับข่าวสารเกี่ยวกับน้ำดื่มมีความสัมพันธ์กับการยอมรับนวัตกรรมของกลุ่มตัวอย่าง ในขณะที่เดียวกัน บุลศักดิ์ (2528) ที่ศึกษาเรื่องการยอมรับการทำนาหว่านน้ำตามแผนใหม่ของเกษตรกรจังหวัดสิงห์บุรี พบว่า การได้รับข่าวสารของเกษตรกรมีความสัมพันธ์กับการยอมรับการทำนาหว่านน้ำตามแผนใหม่ซึ่งขัดแย้งกับอลงกรณ์ (2534) ที่ศึกษาเรื่องปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการยอมรับเทคโนโลยีของชาวบ้านหมู่บ้านเทคโนโลยีของกระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและการพลังงาน พบว่าพฤติกรรมการเปิด รับข่าวสารจากสื่อมวลชน คือวิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ ไม่มีความสัมพันธ์กับการยอมรับเทคโนโลยีใหม่

ทินรัตน์ (2546) ศึกษาเรื่อง การยอมรับการทำเกษตรแบบผสมผสานของเกษตรกร อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ ผลการศึกษาที่สรุปได้คือ ระดับการยอมรับการเกษตรผสมผสานของเกษตรกร ในอำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ มีความสัมพันธ์ทางบวกกับประสบการณ์ศึกษาดูงานทางการเกษตร ผสมผสาน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ แสดงให้เห็นว่า ถ้าเกษตรกรมีการศึกษาดูงานมากก็อาจจะยอมรับ การเกษตรแบบผสมผสานมากขึ้น หรืออย่างน้อยถ้ามีการศึกษาดูงาน 1 ครั้ง ก็อาจทำให้เกษตรกร ยอมรับเกษตรผสมผสาน ณ ระดับหนึ่ง

เกษตรกรที่ทำเกษตรผสมผสาน ส่วนใหญ่มีปัญหาการจำหน่ายผลผลิต ด้านราคาผลผลิตถูก โดยเฉพาะเกษตรกรที่ปลูกไม้ผลประเภท มะม่วง ลำไย ฝรั่ง เลียงไก่และปลานิล มีแหล่งจำหน่ายไม่แน่นอน ปัญหาด้านความรู้และเทคนิคด้านการเกษตรผสมผสาน และปัญหาด้านการระบาดของโรคสัตว์ และแมลง ศัตรูพืช

ทวีรัมย์ (2544) ศึกษาเรื่อง ปัจจัยที่มีผลต่อการปลูกผักปลอดภัยจากสารพิษของเกษตรกรในจังหวัดลำปาง ผลการศึกษาพบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการจำแนกกลุ่มของเกษตรกรที่ยอมรับและไม่ยอมรับการปลูกผักปลอดภัยจากสารพิษอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.001 มี 4 ประการคือ ทักษะในการพึ่งตนเอง การมีส่วนร่วมในกิจกรรมกลุ่มต่างๆ รายได้ทั้งหมดในครัวเรือน และทักษะด้านสุขภาพของเกษตรกร

ปัญหาในการปลูกผักปลอดสารพิษที่สำคัญ ได้แก่ เจ้าหน้าที่ไม่ค่อยมาให้ความรู้แก่สมาชิกกลุ่มปลูกผักปลอดภัยจากสารพิษ สมาชิกขาดความรู้ อัตราการงอกของเมล็ดพันธุ์ต่ำ โรคและแมลงศัตรูพืช มีตลาดรองรับผลผลิตน้อยและปัญหาการขาดแหล่งน้ำ

เอกรัตน์ (2545) ศึกษาเรื่อง ปัจจัยที่มีผลต่อการปลูกผักปลอดภัยจากสารพิษของเกษตรกรในจังหวัดสงขลา ผลการศึกษาพบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการปลูกผักปลอดภัยจากสารพิษ คือ ประสบการณ์ในการประกอบอาชีพ แหล่งเงินเชื่อทางการเกษตร และการติดต่อกับเจ้าหน้าที่ทางการเกษตร

ปัญหาและอุปสรรคที่พบคือ โรคและแมลงรบกวน ขาดแหล่งน้ำ ขาดเจ้าหน้าที่มาให้คำแนะนำในการปลูกผักที่ถูกต้อง ราคาผลผลิตตกต่ำ การดูแลรักษาที่ถูกต้อง และข้อเสนอแนะของเกษตรกรมีความต้องการทางด้านต่างๆ คือ 1) ต้องการให้เจ้าหน้าที่มาให้คำแนะนำในการปลูกผักปลอดภัยจากสารพิษ 2) ต้องการให้เจ้าหน้าที่มาอบรมให้ความรู้แก่เกษตรกรมากขึ้น และอยากให้เจ้าหน้าที่นำเกษตรกรไปดูงาน ในพื้นที่ปลูกผักปลอดภัยจากสารพิษที่ประสบความสำเร็จ และ 3) ต้องการให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องช่วยประชาสัมพันธ์ให้ตลาดซื้อขายผักปลอดสารพิษกว้างขวางขึ้น

The logo of Chiang Mai University is a circular emblem. In the center is a detailed illustration of an elephant standing and facing left. Above the elephant's head is a traditional Thai oil lamp (diya) with a flame. The entire emblem is enclosed within a circular border. The Thai text 'มหาวิทยาลัยเชียงใหม่' is written along the top inner edge of the circle, and 'CHIANG MAI UNIVERSITY 1964' is written along the bottom inner edge. There are decorative floral motifs on the left and right sides of the circle.

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved